

**ТАЛАБАЛАРНИНГ ЎҚУВ-БИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА
ДИДАКТИК ВОСИТАЛАР ВА РУҲИЙ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.4.4.030>

Пазылова Меруерт Ермекбаевна,

*Нукус давлат педагогика институти Педагогика кафедраси доценти, педагогика
фанлари номзоди*

Аннотация: Мазкур мақолада Олий таълим муассасаларида машғулотларнинг талабалар ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришга хизмат қиладиган ўқув машғулотларига алоҳида ўрни. Бундай машғулотлар ҳар бир талабанинг ўқув-билиш фаолиятини амалга оширишда фаоллик кўрсатиши, ўқув меҳнати натижалари учун масъулиятни ҳис қилиши, эгаллаган билимларнинг шахс мавқеини оширишга хизмат қилишини англаб етишини таъминлаш масалалари ёритиб берилди.

Калит сўзлар: ECTS кредит-модуль тизими, таълим юклагаси, -таълим натижа сифати, академик кредит, мазмунли блок, маъруза, мунозара, муҳокама, ҳикоя, суҳбат, талабаларнинг шахсий тажрибалари, ҳаётий вазиятлар билан боғлиқ суҳбат.

**THE IMPORTANCE OF DIDACTIC TOOLS AND MENTAL SELF-ESTEEM IN
THE DEVELOPMENT OF STUDENT'S LEARNING AND COGNITION ACTIVITIES**

Pazilova Meruert Ermekbaevna,

*Associate professor of the Department of Pedagogy of Nukus State Pedagogical Institute,
candidate of Pedagogical Sciences*

Annotation: This article Oliva effectively serves the geomellaring of the political science student of dalyselogo (cape)-bilish fayloranragana (myseliganyavand). Bundai was engaged in every bir demanding shkiv-bilish activity of Olga oshirishdaelik rezaktersi, onkiv hard workers uchun responsibility for a sense of zeal, egallaganogo billimlaming of a human being, oshkirishga serves kirilishini anglazishini provide chilari faritib beriladi.

Keywords: ECTS credit-module system, educational overload, -educational result quality, academic credit, meaningful block, lecture, discussion, story, conversation, student personal experiences, conversation related to life situations.

**ЗНАЧЕНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ПСИХИЧЕСКИХ
ОСОБЕННОСТЕЙ В РАЗВИТИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ**

Пазилова Меруэт Эрмекбаевна,

*Доцент кафедры педагогики Нукусского государственного педагогического
института, кандидат педагогических наук*

Annotation: In this article, a special place is given to educational activities in higher educational institutions, which serve the development of educational and cognitive activities of students. Such classes highlight the issues of ensuring that each student is active in the implementation of educational and cognitive activities, feels responsible for the results of educational work, and realizes that the acquired knowledge serves to improve the status of the individual.

Keywords: credit-modular system ECTS, educational load, quality of learning outcomes, academic credit, content block, lecture, discussion, story, conversation, conversation related to the personal experience of students, life situations.

Дунёнинг кўплаб мамлакатларида педагогик таълимотларни ўрганиш, унинг шахс ақлий камолотидаги аҳамиятини илмий жиҳатдан асослаб бериш, талабаларни интеллукуал ривожлантиришда педагогик меросдан унумли фойдаланишнинг назарий-фундаментал асосларини тадқиқ қилишга йўналтирилган илмий изланишлар амалга

оширилмоқда. Шу билан бир қаторда аждодларимиз томонидан яратилган педагогик мероснинг шахс билиш фаолиятларини ривожлантиришдаги имкониятлари, талабаларни интеллектуал ривожлантиришдаги ўрни, уларнинг билишга қизиқишлари, эҳтиёжлари, мотивларини ривожлантириш имконини бера олиши нуқтаи назаридан, мазкур ёндашувларни таълим жараёнига тадбиқ этиш механизмларини такомиллаштиришга йўналтирилган тадқиқотлар кўлами кенгайтиришга олиб келмоқда. Ёш авлоднинг билиш фаолиятларини ривожлантиришда аждодларимиз томонидан яратилган педагогик таълимотлар, қўлланилган методлар, усул ва воситалардан самарали фойдаланиш, мутафаккирларнинг қарашларига янги давр нуқтаи назаридан ёндашиш муҳим педагогик аҳамиятга эга. Бунда талаба шахсининг ўз-ўзини ривожлантириш салоҳиятидан самарали фойдаланиш муҳим педагогик омил ҳисобланади.

Талабаларнинг мутафаккирлар қарашлари ёрдамида ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириш педагогика олдида турган муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Таълим жараёнида талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириш муаммоси ўзининг назарий талқинига эга. Бунинг учун талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини алломаларнинг қарашлари воситасида фаоллаштиришнинг педагогик тизими ва стратегияларини ишлаб чиқиш талаб этилади. Талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириш муайян педагогик шарт-шароитларни яратишни тақозо этади. Бунинг натижасида талабалар мустақил билим олиш ва ўз-ўзларини ривожлантириш даражасига кўтариладилар. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” [1] кўра мамлакатимиздаги олий таълим муассасаларининг 85 фоизини 2030 йилга қадар босқичма-босқич кредит-модуль тизимига ўтиш режалаштирилган. Мазкур концепцияга эришишнинг устивор йўналишларининг асосийлари: профессионал таълимнинг узлуксизлиги, сифат кўрсаткичини таъминлаш, инвестицион жозибадорлигини таъминлаш, барчани бирдек сифатли таълимни қамраб олишидан иборатдир.

Олий таълим тизимида мустақил таълим билим олиш воситаси, илмни ўрганиш ва тадқиқ этиш шакли сифатида қаралади. Кредит-модуль тизимида мустақил таълимнинг ташкил этишда унга ажратилган таълим соатларнинг аҳамияти жуда муҳим. Шуни айтиб ўтиш жоизки кредитлар шунчаки рақамлар бўлиб қолмайди. Талаба учун ҳар бир кредит маълум муғдордаги ўқув юклама шунингдек, таълимнинг ўрганилиш натижаларига эришганлигини кўришимиз мумкин.

ECTS кредит-модуль тизими таркибий қисмини:

-таълим юкламаси

-таълим натижа сифатида иккита эканлигини кўришимиз мумкин. Мана шу икки қисм академик кредитни ташкил этади.

Талабаларнинг вақтини унумли фойдалана олишлари учун кредит-модуль тизими катта аҳамият касб этади. Шунингдек, мустақил таълим ишнинг тури, ҳажми, оғирлик даражасига қараб аниқ вақт лимитини белгилаш ва таълим юкламасининг туғри таҳсимланишига катта ёрдам беради.

Педагогик амалиётда талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришнинг муайян воситалари ва технологиялари мавжуд. Улар талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришга йўналтирилган. Бундай воситалар ва технологиялар сирасига таълимнинг турли-туман шакллари, воситалари ва методларидан иборат бўлиб, мазкур воситалар ва методлар таълим жараёнида муваффақиятли уйғунлаштирилади. Натижада талабаларнинг фаоллиги ва мустақиллигининг ортиши таъминланади. Жумладан, Т.И.Шамова талабаларнинг ўқув-билиш фаоллигини шакллантиришга йўналтирилган қуйидаги талабаларни кўрсатган:

-мазмунли блок талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириш орқали уларда фикрий фаолликни ривожлантиришда асосий ўрин эгаллаши;

-фаоллаштириш воситалари билимлар ва фаолият усулларини жадал ўзлаштириш имконини бериши;

-талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини фаоллаштирувчи восита билимларнинг ҳар бир босқичи учун алоҳида-алоҳида танланиши кабилар [2;34].

Ўқув жараёнини самарали бошқариш ва ўқув фанлари бўйича ўқув материалларини танлашда ўқув материаллари ва асосий тушунчавий аппарат орасидаги алоқадорликни таъминлаш талаб қилинади. Билимлар ва ўқув ахборотларини тизимлаштиришда талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришга хизмат қиладиган маълумотларга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Бундай ўқув материаллари сирасига алломалар томонидан яратилган илмий-оммабоп ва бадиий асарлардан олинган намуналар, тарихий-хронологик характердаги матнлар, ҳикматлар, мақолларни киритиш мумкин.

Талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришда дидактик воситалар билан бир қаторда уларнинг руҳий ўзига хосликлари ҳам муҳим аҳамиятга эга. Талабаларнинг хиссий барқарорлиги таъминлаш учун қуйидаги дидактик шакллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ: маърузалар, мунозаралар, муҳокамалар, ҳикоялар, суҳбатлар, талабаларнинг шахсий тажрибалари ва ҳаётий вазиятлар билан боғлиқ суҳбатлар, ўрганилаётган материаллар билан боғлиқ ҳолда талабаларнинг хиссий кечинмаларини намоён қилувчи вазиятлар шулар жумласидандир.

Талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириувчи воситалар ёрдамида уларнинг билиш қизиқишларини ривожлантириш мумкин. Бунда алломалар меросидан олинган мантикий фикрлаш, хозиржавобликка ундовчи дидактик воситалар муҳим аҳамиятга эга.

Талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришда аудиториядаги педагогик жараёнлар билан бир қаторда мустақил ишлар ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Билим, кўникма, малакалар ва аналитик-таҳлилий компетенциялар билан бир қаторда ижтимоий тажрибадан ҳаётий вазиятларда фойдаланиш кўникмасини ривожлантириш орқали ҳам талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириш мумкин. Бунда ўқув материаллари билан ишлаш жараёнида талабалар турли ўқув предметлари билан боғлиқ фаолият усулларини ҳам эгаллашлари зарур. Ўқув предметлари билан боғлиқ ҳолда фаолият усулларини қўллаш қуйидагиларни ўз ичига олади: таҳлил, умумлаштириш, қиёслаш, оммалаштириш, топшириқларни ечиш алгоритмларини қўллаш, ташхис қўйиш ва натижаларни таҳлил қилиш.

Таълим натижасида талабалар билимларни қўллаш алгоритмлари, топшириқларни ечиш жараёнида улардан фойдаланиш лаёқатига эга бўлишлари лозим. Талабаларда бундай фаолиятни шакллантириш натижасида мустақил ишлаш, топшириқларни бажариш учун сарфланадиган вақтни қисқартириш, ўқув материалларини ўзлаштириш учун сарфлагандагина кучни тежаш имконини беради.

Бугунги кунда олий педагогик таълим жараёнида ўқитишнинг турли шакллари ва методларини қўллаш имконияти мавжуд. Талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириш учун таълимнинг фаол шакллари, воситалари ва методларини қўллаш талаб қилинади. Бундай методлар сирасига аждодларимиз томонидан қўлланилган мантикий фикрлашга ундовчи усулларни кўрсатиш мумкин. Бунда ўқитувчининг муҳим вазифаларидан бири талабаларда фаолликни вужудга келтирувчи вазиятларни ташкил этишдан иборат. Ўқитишнинг фаол методлари ёрдамида талабаларда фаолият тажрибаси ҳосил қилинади. Бундай методлар сирасига диалог методини кириши мумкин. Мазкур методни қўллаш натижасида ўқитувчи билан талабалар ҳамда талабалар билан талабалар орасида ўзаро муносабат тажрибаси ҳосил бўлади, мулоқот кўникмалари ва нутқ жадал ривожланади, қўйилган вазифаларни гуруҳ бўлиб ечиш имкониятлари кенгайди.

Бугунги кунга келиб олий таълим муассасаларида аждодларимиз томонидан қўлланилган муаммоли ўқитиш, вазиятларни лойиҳалаш, ўйин, тадқиқотларни амалга ошириш, баҳс-мунозара, суҳбат, таҳлил-мутолаа каби методларни қўллаш ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришга хизмат қилади. Ушбу методлар талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантириб, уларнинг мустақил билим олиш имкониятларини кенгайтиради. Шунга кўра, талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришда инновацион методлар билан бир қаторда асрлар синовидан ўтган методлар ҳам бўлажак педагогларни тайёрлаш сифати ва самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади.

Талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини қандай ривожлантириш, бунда қайси

воситалар ва методларни қўллаш, ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришнинг ўзига хос жиҳатларини аниқлаш, бу соҳадаги назарий ёндашувларнинг йўналишларини аниқлаш ҳақида фикр юритилмоқда.

Олий таълим муассасаларида машғулотларнинг талабалар ўқув-билиш фаолиятини ривожлантиришга хизмат қиладиган ўқув машғулотларига алоҳида ўрин ажратилади. Бундай машғулотлар ҳар бир талабанинг ўқув-билиш фаолиятини амалга оширишда фаоллик кўрсатиши, ўқув меҳнати натижалари учун масъулиятни ҳис қилиши, эгаллаган билимларнинг шахс мавқеини оширишга хизмат қилишини англаб етишини таъминлайди. Бундай топшириқларни ўқитишнинг фаол шакллари қўллаш технологияси ёрдамида муваффақиятли ечиш мумкин.

Талабаларни фаоллаштирувчи таълим жараёнини ташкил этишдан кўзланган асосий мақсад самарали воситалар, методлар ва технологиялар ёрдамида ўқув топшириқларини муваффақиятли ечиш мумкин. Бу соҳада узоқ асрлар мобайнида катта тажриба тўпланган:

- бундай методлар ёрдамида нафақат билиш қизиқишларини ривожлантириш, балки талабанинг тизимли фикрлаш имкониятларини ривожлантириш орқали бўлажак касбий фаолиятга тайёрлаш;

- жамоа бўлиб фикрлаш ва амалий фаолият кўрсатишга ўргатиш, ўзаро муносабат ва мулоқотга киришишга оид ижтимоий кўникмаларни шакллантириш, индивидуал ва ҳамкорликда қарорлар қабул қилиш, масъулиятлилиқни тарбиялаш, жамоа ва жамиятдаги ижтимоий кадрларга нисбатан онгли муносабатни қарор топтириш кабилар.

Ўқитиш тизимли таълим олишнинг энг ишончли ва самарали йўлидир. Таълим жараёнида педагог томонидан талабаларнинг билиш ҳаракатлари бошқарилади. Ўқув-билиш жараёнида талабаларнинг билим, кўникма, малакаларни тўлақонли ўзлаштиришлари педагог томонидан бошқарилади. Билиш ҳаракатлари ҳиссий идрок, назарий тафаккур ва амалий фаолиятнинг бирлигидир. Ушбу ҳаракат инсон фаолиятининг барча босқичлари ҳамда жамият аъзолари билан ўзаро муносабат жараёнида вужудга келади. Шунингдек, ўқув жараёнида талабаларнинг ўқув-билиш ҳаракатлари шаклланади ва фаоллашади.

Ўқув-билиш жараёни талабаларнинг фаол ҳаракатлари билан бевосита боғлиқ. Бундай ҳаракатлар бир ўқув топшириғини ечиш ва иккинчисига ўтиш жараёнида вужудга келади. Бу эса талабаларни билиш сари ҳаракатланишларини таъминлайди. Жумладан, билмасликдан билиш сари, тўлиқ бўлмаган билимлардан нисбатан тўлиқ ва аниқ билимларни эгаллаш сари.

Ўқув жараёни билим, кўникма ва малакаларни талабаларга шунчаки узатишдан иборат эмас, ушбу жараён иккиёқлама характерга эга бўлиб, талабалар ва профессор-ўқитувчилар, ўқитиш ва ўрганишнинг ўзаро алоқадорлигида намоён бўлади. Талабаларнинг ўқиш, ўрганиш ва профессор ўқитувчиларнинг ўқув жараёнига бўлган муносабатлари уларнинг фаоллиги орқали аниқланади.

Фаоллик талабанинг ўқув фани, ўқув материаллари ва ўз фаолиятига бўлган муносабатини ифодалайди. Фаоллик қуйидаги таркибий қисмлардан иборатдир:

- ўқув топшириқларини бажаришга тайёрлик;
- мустақил фаолият кўрсатишга интилиш;
- топшириқларни бажаришга онгли ёндашиш;
- ўқиш ва ўрганишнинг тизимли характер касб этиши;
- ўзининг шахсий даражасини кўра олишга интилиш кабилар.

Фаоллик билан бевосита алоқадор бўлган ҳолатлардан яна бири талабаларнинг ўқув мотивациясидир. Бу муайян объект ва фаолият воситалари билан алоқадор бўлган мустақилликдир. Талабалар бундай мустақил фаолиятни профессор ўқитувчиларнинг кўмагисиз ўзлари амалга оширадилар. Билиш фаоллиги ва мустақиллик бир-бири билан ўзаро алоқадор ҳодисалар ҳисобланади. Улар: кўпроқ фаол ва кўпроқ мустақил; етарлича билиш фаоллигига эга бўлмаган талабалар бошқаларга тобе бўлиб, уларда мустақиллик тўлиқ намоён бўлмайди.

Талабаларнинг фаолликларини бошқариш фаоллаштириш сифатида талқин этилади. Фаоллаштириш талабаларни мунтазам кўзғатиш, руҳлантириш ва билимларни

фаол эгаллашга ундашни англатади. Бу жараёнда улардаги сусткашлик, тўхтаб қолиш, билим олишни истамаслик каби ҳолатлар бартараф этилиб, ақлий фаолият кўрсатиш имкониятлари кенгайтирилади.

Фаоллаштиришнинг асосий мақсади талабаларни фаолликка ундаш, уларни мақсадга йўналтирилган ўқув-билиш фаолиятини бажаришга рағбатлантириш ва ушбу ҳаракатларни мунтазам фаоллаштиришдан иборат. Ушбу мақсадда олий педагогик таълим жараёнида алломалар меросидан самарали фойдаланиш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-5847-сон Фармони. <https://lex.uz>

2. Шамова, Т. И. Активизация учения школьников / - М.: Знание, 1979. - 96 с. - (Новое в жизни, науке, технике. Серия «Педагогика и психология»). - ББК 74.202